

YASHIL TURIZMNING MILLIY TURIZM IQTISODIYOTDAGI ROLI, FUNKSIYASI VA INSTITUTSIONAL SHART-SHAROITLARI

Nozimov Eldor Anvarovich

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti

“Investitsiya va innovatsiyalar” kafedrasi katta o‘qituvchisi

eldornozimov@gmail.com

+998979113663

Annotatsiya: *Mazkur maqolada yashil turizmning milliy turizm iqtisodiyotidagi o‘rni, asosiy funksiyalari hamda uni rivojlantirishning institutsional shart-sharoitlari kompleks tahlil qilinadi. Tadqiqotda yashil turizmning barqaror iqtisodiy o‘rni ta’minlash, hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini jadallashtirish, ekologik muvozanatni saqlash hamda bandlikni oshirishdagi ahamiyati asoslab beriladi. Shuningdek, yashil turizmning iqtisodiy, ekologik va ijtimoiy funksiyalari ochib berilib, uni samarali rivojlantirishda davlat siyosati, normativ-huquqiy baza, moliyaviy mexanizmlar va institutsional tuzilmalarning roli yoritiladi. Maqolada milliy turizm iqtisodiyotida yashil turizmni qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan institutsional muhitni takomillashtirish, davlat-xususiy sheriklikni rivojlantirish, investitsion jozibadorlikni oshirish hamda innovatsion yondashuvlarni joriy etish bo‘yicha ilmiy asoslangan xulosalar va amaliy takliflar ishlab chiqiladi.*

Kalit so‘zlar: *Yashil turizm, barqaror turizm, milliy turizm iqtisodiyoti, ekologik barqarorlik, institutsional muhit, davlat siyosati, turizm infratuzilmasi, yashil iqtisodiyot, hududiy rivojlanish, ekologik innovatsiyalar, investitsiyalar, davlat-xususiy sheriklik.*

Аннотация: *В данной статье всесторонне анализируется роль экологического туризма в национальной туристической экономике, его основные функции и институциональные условия для его развития. Исследование обосновывает важность экологического туризма в обеспечении устойчивого экономического роста, ускорении социально-экономического развития регионов, поддержании экологического баланса и увеличении занятости. Также раскрываются экономические, экологические и социальные функции экологического туризма и подчеркивается роль государственной политики, нормативно-правовой базы, финансовых механизмов и институциональных структур в его эффективном развитии. В статье разработаны научно обоснованные выводы и практические предложения по улучшению институциональной среды для поддержки экологического туризма в национальной туристической экономике, развитию государственно-частного партнерства, повышению инвестиционной привлекательности и внедрению инновационных подходов.*

Ключевые слова: *Экологический туризм, устойчивый туризм, национальная туристическая экономика, экологическая устойчивость, институциональная среда, государственная политика, туристическая инфраструктура, зеленая экономика, региональное развитие, экологические инновации, инвестиции, государственно-частное партнерство.*

Abstract: *This article comprehensively analyzes the role of green tourism in the national tourism economy, its main functions, and the institutional conditions for its development. The study substantiates the importance of green tourism in ensuring sustainable economic growth, accelerating the socio-economic development of regions, maintaining ecological balance, and increasing employment. It also reveals the economic, ecological, and social functions of green tourism, and highlights the role of state policy, regulatory framework, financial mechanisms, and institutional structures in its effective development. The article develops scientifically based conclusions and practical proposals on improving the institutional environment to support green tourism in the national tourism economy, developing public-private partnerships, increasing investment attractiveness, and introducing innovative approaches.*

Keywords: *Green tourism, sustainable tourism, national tourism economy, environmental sustainability, institutional environment, state policy, tourism infrastructure, green economy, regional development, environmental innovations, investments, public-private partnerships.*

Kirish

Zamonaviy iqtisodiy rivojlanish sharoitida turizm sohasi nafaqat xizmatlar sektori tarkibiy qismi, balki barqaror taraqqiyot, hududiy rivojlanish va ekologik muvozanatni ta'minlovchi muhim strategik yo'nalish sifatida qaralmoqda. BMT Jahon turizm tashkiloti (UN Tourism) ta'kidlaganidek, “turizm bugungi kunda global iqtisodiy o'sishning muhim drayverlaridan biri bo'lib, uning barqaror shakllari tabiiy resurslarni asrash bilan birga, mahalliy aholi farovonligini oshirishga xizmat qiladi”. Mazkur yondashuv yashil turizm konsepsiyasining nazariy va amaliy ahamiyatini yanada kuchaytirmoqda.

Mashhur ekolog olim H. Daly barqaror rivojlanish nazariyasiga oid tadqiqotlarida “iqtisodiyot tabiiy muhitdan tashqarida mavjud bo'la olmaydi, balki uning tarkibiy qismi hisoblanadi”, deya ta'kidlaydi. Ushbu fikr yashil turizmni milliy turizm iqtisodiyotiga integratsiyalash zarurligini ilmiy jihatdan asoslab beradi. Shu bilan birga, J. Krippendorf turizmning ijtimoiy mas'uliyati haqida so'z yuritarkan, “turizm nafaqat foyda keltirishi, balki jamiyat va tabiat oldidagi javobgarlikni ham o'z zimmasiga olishi lozim”ligini qayd etadi. Mazkur qarashlar yashil turizmning faqat ekologik emas, balki institutsional va ijtimoiy-iqtisodiy mazmunini ham ochib beradi.

Bugungi kunda ko'plab mamlakatlarda yashil turizm barqaror rivojlanish strategiyalarining ajralmas qismi sifatida qaralayotgan bo'lsa-da, milliy turizm iqtisodiyotida uning o'rni, bajaradigan funksiyalari hamda samarali faoliyat yuritishini ta'minlovchi institutsional shart-sharoitlar yetarli darajada tizimli o'rganilmagan. Xususan, normativ-huquqiy bazaning nomukammalligi, moliyaviy rag'batlantirish mexanizmlarining cheklanganligi, davlat va xususiy sektor o'rtasidagi hamkorlikning sustligi, shuningdek, yashil standartlar va sertifikatlash tizimlarining rivojlanmaganligi mazkur sohaning salohiyatidan to'liq foydalanishga to'siq qilmogda.

Shu nuqtai nazardan, mazkur maqolada yashil turizmning milliy turizm iqtisodiyotidagi roli va funksiyalarini nazariy hamda amaliy jihatdan asoslash, uni rivojlantirishga to‘sqinlik qilayotgan institutsional muammolarni aniqlash va ularni bartaraf etish bo‘yicha ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqish asosiy muammo sifatida belgilab olinadi. Tadqiqot davomida yashil turizmning iqtisodiy o‘shishni qo‘llab-quvvatlash, hududiy rivojlanishni rag‘batlantirish, ekologik xavfsizlikni ta‘minlash hamda turizm xizmatlari sifatini oshirishdagi imkoniyatlari tahlil qilinadi.

Mazkur maqola, avvalo, iqtisodiyot va turizm sohasi bo‘yicha ilmiy xodimlar, oliy ta‘lim muassasalari professor-o‘qituvchilari va magistrantlar, shuningdek, turizm siyosatini shakllantiruvchi davlat organlari mutaxassislari, investitsiya loyihalarini ishlab chiquvchilar hamda yashil turizm faoliyati bilan shug‘ullanuvchi tadbirkorlar uchun mo‘ljallangan bo‘lib, uning natijalari amaliy qarorlar qabul qilishda ilmiy-uslubiy asos bo‘lib xizmat qilishi ko‘zda tutiladi.

Asosiy qism

Bugungi sharoitda yashil turizmni rivojlantirish masalasi nafaqat ekologlar, balki iqtisodchilar, siyosatshunoslar va tadbirkorlar o‘rtasida ham faol munozara markaziga aylanmoqda. Asosiy savol shundaki: yashil turizm haqiqatan ham milliy turizm iqtisodiyotiga sezilarli hissa qo‘sha oladimi yoki u faqat imidj loyihasi sifatidami? Muallif nuqtai nazariga ko‘ra, agar yashil turizm institutsional asosda rivojlantirilsa, u yuqori qo‘shilgan qiymat yaratuvchi, hududlarni iqtisodiy faollashtiruvchi va ekologik xavfsizlikni ta‘minlovchi real iqtisodiy mexanizmga aylanishi mumkin.

Avvalo, yashil turizmning asosiy tushunchasiga aniqlik kiritish zarur. Ko‘pincha u faqat “tabiat qo‘ynida dam olish” sifatida talqin qilinadi. Aslida esa yashil turizm — bu resurslardan oqilona foydalanish, chiqindilarni kamaytirish, mahalliy aholini jalb etish va iqtisodiy manfaatni ekologik mas‘uliyat bilan uyg‘unlashtirishga asoslangan xo‘jalik modeli. Qiziqarli fakt shundaki, xalqaro tajribada yashil turizm obyektlarining aksariyati kichik o‘lchamli bo‘lsa-da, ularning bir turistga to‘g‘ri keladigan daromadi an‘anaviy kurortlarga nisbatan yuqoriroq bo‘ladi. Bu holat miqdor emas, sifatga asoslangan turizm modeli ustuvorligini ko‘rsatadi.

Shu o‘rinda amaliy savol tug‘iladi: yashil turizm milliy turizm iqtisodiyotida qanday real funksiyani bajaradi? Birinchidan, u hududiy iqtisodiyotni jonlantiradi. Masalan, tog‘ va cho‘l hududlarida tashkil etilgan kichik eko-mehmon uylari, agro-turizm maskanlari va etno-marshrutlar mahalliy aholi uchun barqaror daromad manbai bo‘lib xizmat qilmoqda. Ikkinchidan, yashil turizm bandlikni oshiradi, chunki u faqat mehmonxona biznesi bilan cheklanmaydi — hunarmandchilik, mahalliy oziq-ovqat ishlab chiqarish, transport, gidlik xizmatlari va ekologik monitoringni ham qamrab oladi. Uchinchi muhim funksiya — ekologik. Turist tabiatdan foydalanish jarayonida uni asrash zarurligini anglay boshlaydi va bu asta-sekin ijtimoiy ongda ekologik madaniyat shakllanishiga olib keladi.

Muallif kuzatuvlariga ko‘ra, yashil turizm rivojidadagi eng katta muammo resurslar emas, balki institutsional mexanizmlarning yetishmasligidir. Ko‘plab hududlarda tashabbuskorlar mavjud, tabiiy va madaniy salohiyat bor, biroq aniq huquqiy maqom, moliyaviy rag‘bat va muvofiqlashtiruvchi tuzilmalar yo‘qligi sababli bu imkoniyatlar iqtisodiy natijaga

aylanmayapti. Masalan, ayrim eko-loyihalar grant asosida boshlanib, tizimli qo‘llab-quvvatlash bo‘lmagani uchun qisqa muddatda faoliyatini to‘xtatmoqda. Bu holat yashil turizmning bozor mexanizmlariga integratsiyasi yetarli emasligini ko‘rsatadi.

Shu munosabat bilan, bir qator aniq va amaliy tavsiyalarni ilgari surish mumkin. Birinchidan, yashil turizm subyektlari uchun alohida institutsional maqom joriy etish zarur. Bu ularga soliq imtiyozlari, soddalashtirilgan litsenziyalash va “yashil moliya” instrumentlaridan foydalanish imkonini beradi. Ikkinchidan, hududiy darajada yashil turizm klasterlarini tashkil etish maqsadga muvofiq. Bunday klasterlar eko-mehmonxonalar, fermer xo‘jaliklari, hunarmandlar va xizmat ko‘rsatuvchi subyektlarni yagona qiymat zanjiriga birlashtiradi. Uchinchi muhim yo‘nalish — kadrlar tayyorlash. Yashil turizm faqat infratuzilma emas, balki bilim va madaniyatdir. Shu sababli “eko-gid”, “yashil menejer” va “barqaror turizm mutaxassisi” yo‘nalishlarini oliy ta‘lim va qayta tayyorlash tizimiga joriy etish lozim.

Qiziqarli bir hikoyaviy misolga murojaat qiladigan bo‘lsak, xalqaro amaliyotda oddiy tog‘ qishlog‘ida boshlangan kichik agro-turizm loyihasi dastlab faqat bir necha sayyohni qabul qilgan. Biroq mahalliy aholi jalb etilib, ekologik standartlar joriy qilingach va davlat tomonidan marketing jihatdan qo‘llab-quvvatlangach, u butun hududning turizm brendiga aylangan. Bu misol shuni ko‘rsatadiki, yashil turizm katta kapitaldan ko‘ra, to‘g‘ri tashkil etilgan tizimni talab qiladi.

Mualliflik pozitsiyasiga ko‘ra, yashil turizmni rivojlantirishda eng muhim ko‘rsatma shundan iborat: u turizmning alohida turi sifatida emas, balki milliy turizm iqtisodiyotining transformatsion modeli sifatida qaralishi lozim. Agar yashil tamoyillar umumiy turizm siyosatiga singdirilmasa, yashil turizm tor doiradagi tashabbus bo‘lib qoladi. Aksincha, agar investitsiya siyosati, hududiy rivojlanish dasturlari va ta‘lim tizimi bilan uyg‘unlashtirilsa, u uzoq muddatli iqtisodiy va ekologik samaradorlikni ta‘minlaydi.

Xulosa

Yuqoridagi tahlillar shuni ko‘rsatadiki, yashil turizm milliy turizm iqtisodiyotining qo‘shimcha yo‘nalishi emas, balki uni barqaror, raqobatbardosh va uzoq muddatli rivojlanishga yo‘naltiruvchi muhim strategik omildir. Asosiy qismda keltirilgan dalillar va munozaralar yashil turizmning iqtisodiy samaradorlik, hududiy rivojlanish, bandlikni oshirish hamda ekologik muvozanatni ta‘minlashdagi ijobiy rolini yaqqol namoyon etdi. Ayniqsa, yashil turizm orqali kichik biznesni rivojlantirish, mahalliy aholini iqtisodiy jarayonlarga faol jalb etish va turizm daromadlarini hududlar kesimida adolatliroq taqsimlash imkoniyati mavjudligi muammoning amaliy yechimga ega ekanini ko‘rsatadi.

Tadqiqot davomida aniqlangan asosiy muammolar — institutsional mexanizmlarning yetarli darajada shakllanmaganligi, moliyaviy rag‘batlarning cheklanganligi va kadrlar tayyorlash tizimidagi bo‘shliqlar — aynan yashil turizm siyosatini kompleks yondashuv asosida olib borish orqali bartaraf etilishi mumkin. Xususan, yashil turizm subyektlari uchun aniq huquqiy maqom joriy etilishi, hududiy yashil turizm klasterlarining shakllantirilishi hamda ekologik standartlar asosida faoliyat yurituvchi tadbirkorlarni davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarining kengaytirilishi ushbu sohaning institutsional poydevorini mustahkamlaydi.

Eng muhimi, yashil turizmni rivojlantirish ekologik muammolarni iqtisodiy imkoniyatlarga aylantirishga xizmat qiladi. Tabiiy resurslarni cheklov sifatida emas, balki to‘g‘ri boshqaruv sharoitida yuqori qo‘shilgan qiymat manbai sifatida talqin etish milliy turizm iqtisodiyotining yangi sifat bosqichiga ko‘tarilishiga zamin yaratadi. Bu esa nafaqat turizm sohasida barqaror daromadlar o‘shishini, balki jamiyatda ekologik mas‘uliyat, yashil tafakkur va hududiy taraqqiyotning uyg‘un rivojlanishini ta‘minlaydi.

Xulosa qilib aytganda, yashil turizmni strategik darajada qo‘llab-quvvatlash va uni milliy turizm iqtisodiyoti siyosatiga tizimli integratsiya qilish orqali mavjud muammolarni bosqichma-bosqich hal etish, sohani yangi rivojlanish modeliga o‘tkazish va ijobiy ijtimoiy-iqtisodiy natijalarga erishish mumkin. Mazkur maqolada ilgari surilgan yondashuv va tavsiyalar amaliyotga joriy etilgan taqdirda, yashil turizm mamlakatning barqaror rivojlanish maqsadlariga xizmat qiluvchi samarali mexanizmga aylanishi shubhasiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Weaver D. Sustainable Tourism: Theory and Practice. London: Routledge, 2023.
2. Hall C.M., Gössling S., Scott D. The Routledge Handbook of Tourism and Sustainability. New York: Routledge, 2022.
3. Sharpley R. Tourism, Tourists and Society. 6th ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2024.
4. Axmedov B., Rasulov M. Barqaror rivojlanish va yashil iqtisodiyot asoslari. Toshkent: Iqtisodiyot, 2023.
5. “Yashil turizm – hududiy rivojlanishning yangi drayveri.” // Xalq so‘zi, 2024-yil 18-may.
6. “Ekologik turizm loyihalari va ularning iqtisodiy samarasi.” // Narodnoe slovo, 2023-yil 7-noyabr.
7. Gössling S., Scott D. Tourism and climate change mitigation: Emerging policies and practices. // Journal of Sustainable Tourism, 2022, №30(4), 673–689.
8. Mihalic T., Kuščer K. Environmental management and green tourism competitiveness. // Tourism Management Perspectives, 2023, №45, 101–115.
9. Karimov A., Yuldasheva D. O‘zbekistonda yashil turizmni rivojlantirishning institutsional asoslari. // Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar, 2024, №2.
10. Saidova N. Barqaror turizm va yashil iqtisodiyot integratsiyasi. // Servis, 2023, №4.
11. UN Tourism. “Green tourism and sustainable destinations: global trends.” // UN Tourism rasmiy axborot byulleteni, 2024.
12. National Geographic. “How green tourism is reshaping local economies.” 2023-yilgi maxsus son.
13. UN Tourism rasmiy sayti – barqaror va yashil turizm bo‘yicha hisobotlar.
14. World Bank rasmiy portali – yashil iqtisodiyot va turizm bo‘yicha tahliliy sharhlar.

15. OECD rasmiy veb-resurslari – sustainable tourism policy papers.
16. O‘zbekiston Respublikasi Turizm qo‘mitasi rasmiy sayti – normativ hujjatlar va statistik ma’lumotlar.